

УДК 377: 338. 47: 001

DOI <https://doi.org/10.31392/2311-5491/2019-69.24>

Короткова Л. І.

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СФЕРИ ПОСЛУГ У НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ ТА ПЕДАГОГІЧНІЙ ПРАКТИЦІ

Розкрито сутність та проведено теоретичний аналіз численних педагогічних та науково-методичних джерел зарубіжних й вітчизняних авторів щодо особливостей професійної підготовки майбутніх фахівців сфери послуг в умовах освітньо-виробничого кластера. З'ясовано, що процес їхньої підготовки ґрунтується на врахуванні: ідей постіндустріального суспільства; концептуальних положень філософій людиноцентризму, раціогуманізму, теорій морального розвитку, праксеології; освітніх парадигм навчання і виховання (компетентнісна, когнітивно-інформаційна, культурологічна, суб'єктно-діяльнісна, особистісно орієнтована парадигми; ідеї екзистенціальної педагогіки, розвивального, випереджувального навчання, «Я-концепції», неперервної освіти); економічних теорій; теорій кластерного розвитку, соціальних теорій формування потреб; ідей функціоналізму, самоактуалізації; положень сучасної ділової етики, еко-системи підприємництва; закономірностей освітнього процесу та механізмів взаємодії його учасників.

У науковій літературі висвітлені питання, що стосуються дослідження вимог сучасного ринку праці до змісту професійного навчання майбутніх фахівців сфери послуг; методологічних та методичних підходів до формування їх професійної компетентності; вдосконалення окремих технологій виробничих процесів, що дозволяють зменшити їх негативний вплив на оточуюче середовище.

Практичне обґрунтування теоретичних ідей вирішення проблем професійної підготовки майбутніх фахівців сфери послуг знаходить своє висвітлення у дисертаційних дослідженнях, в яких доведено необхідність розроблення комплексу психолого-педагогічних умов формування професійної компетентності майбутніх фахівців сфери обслуговування; створення на загально-дидактичному рівні проєкту модульного навчання із застосуванням комп'ютерних технологій; наголошено на єдності цілей, змісту, форм навчання і виховання, спрямованих на формування конкурентоспроможних робітників, здатних ефективно працювати у сфері послуг в умовах глобальної ринкової економіки.

Ключові слова: освітньо-виробничий кластер, професійна підготовка, майбутні фахівці сфери послуг, кластерний підхід.

Сучасний соціально-економічний розвиток України, переважне зростання сфери послуг в сукупному виробництві аграрної і промислової галузей суттєво загострили проблему підвищення якості професійної освіти майбутніх фахівців, спроможних швидко адаптуватися в мінливих умовах ринку праці, творчо виявляти самостійність у розв'язанні професійних завдань, бути конкурентоспроможними на ринку праці. Отже вирішення питань професійної підготовки майбутніх фахівців сфери послуг набуває надзвичайно важливого значення і передбачає виявлення філософських, соціально-економічних, психологічних, морально-етичних аспектів окресленого процесу.

Концептуальні положення щодо формування системи професійної підготовки майбутніх фахівців сфери послуг знайшли відображення в Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 рр. (2013 р.), в Законах України «Про освіту» (2017 р.), «Про професійно-технічну освіту» (1998 р.), «Про внесення змін щодо удосконалення управління професійно-технічною освітою» (2012 р.), «Про інноваційну діяльність» (2002 р.), в Національній рамці кваліфікацій (2011 р.), в Указі Президента України «Про стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» (2015 р.), а також у матеріалах Туринського процесу (2010 р.), Брюггського Комюніке про зміцнення європейського співробітництва у сфері професійної освіти і навчання на період 2012–2020 рр. (2010 р.) та ін.

Важливим теоретичним підґрунтям дослідження професійної підготовки майбутніх фахівців сфери послуг є результати наукових праць Р. Гуревича, В. Радкевич, Л. Сушенцевої (вдосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців); С. Гончаренка, Г. Єльнікової, Г. Назаренкової, В. Маслової, В. Стрельнікова (розвиток професійних компетенцій фахівців); М. Артюшиної, А. Вербицького, О. Кіяшка, О. Пометуна, Г. Романової (зміст, структура, особливості запровадження педагогічних технологій професійної підготовки); В. Байденка, В. Кременя, В. Лугового (компетентнісний підхід до підготовки майбутніх фахівців); А. Анісімова, М. Ібрагімова, А. Костіна, Г. Мухаметзянової (соціальне партнерство в професійній освіті) та ін.

Метою статті є дослідження в педагогічній науці проблем функціонування професійної (професійно-технічної) освіти, визначення основних механізмів формування професійної компетентності майбутніх фахівців сфери послуг.

Відповідно до гуманістичної парадигми постіндустріального суспільства професійна підготовка майбутніх фахівців сфери послуг має антропологічний базис, що визначає цілісне уявлення про особистість учня, максимальне врахування його вікових і соціальних аспектів. Із стародавніх часів протягом тисячоліть це уявлення розвивалося і доповнювалося висновками грецьких і римських філософів. В епоху Відродження відчутний вплив на еволюцію педагогічних поглядів мали ідеї Е. Ротрдамського з питань повного творчого розвитку «людського ества», розроблена Я. Коменським цілісна система навчання, загальні принципи природовідповідного виховання В. Ратке, в роботах яких важливу роль відведено соціальній функції освіти. В епоху краху феодалізму і затвердження капіталістичного суспільства освіта стає політичною ідеологією,

філософією і культурою. Видатні мислителі цієї епохи розробили нові людські й громадські ідеали «освіченого життя».

Діяльність педагогів-реформаторів кінця XIX – початку XX ст. відкрила нові горизонти у галузі навчання і виховання особистості: концептуальні положення «філософії прагматизму» (У. Джеймс, Д. Дьюї, У. Кілпатрік, Х. Паркхерст), експериментальної педагогіки (А. Біне, А. Лай, Е. Мейман, Е. Торндайк) дозволили суттєво збагатити інструментарій вільного навчання без примусовості, зорієнтованого на ефективне формування особистостей багатогранно розвинутих, здатних до саморозвитку й активної творчої діяльності.

Зорієнтованість освітнього процесу на суб'єкт-суб'єктні форми взаємодії між його учасниками має продовження у концептуальних положеннях теорії людиноцентризму В. Кременя, яким розглянуто доцільність відмови «від репресивної педагогіки», доведено необхідність диференціації освіти «стосовно основних соціальних типів учнів», розроблення «спеціалізованих навчальних програм, привчання учнів до самостійного прийняття рішень, до ролі громадянина суспільства...» [2, с. 221].

Важливого значення для оптимізації процесу підготовки майбутніх фахівців мають положення теорії раціональної діяльності (праксиології), спрямованої на пошук шляхів і засобів підвищення продуктивності праці, узагальнення історичного досвіду діяльності людства з метою його використання в мінливих умовах постійних змін, в ситуаціях ризиків і невизначеності.

Стратегія професійної підготовки майбутніх фахівців сфери послуг будується з урахуванням викликів суспільства майбутнього, заснованого на знаннях (Knowledge society), характерною ознакою якого є розвиток секторів інформації та послуг; пріоритет наукомістких галузей; модифікація соціальної, політичної, духовно-ідеологічної структур суспільства; зміна залучених до виробництва ресурсів, а також створення нових інтелектуальних технологій; тісний зв'язок науки з виробництвом; перехід від «вертикальних», ієрархічних відносин до горизонтальних і «мережевих» структур тощо. В таких умовах посилюється зорієнтованість на автоматизацію виробництва, швидкі зміни технологій, комп'ютерне моделювання, розширення можливостей інформаційно-комунікаційних мереж, ремануфактуризацію, високу конкуренцію, мобільність робочої сили, а відтак на неперервну освіту і самоосвіту [9, с. 147].

Теорія людського капіталу (Г. Беккер, Т. Шульц) дозволяє розглядати професійну підготовку майбутніх фахівців сфери послуг як важливий фактор соціально-економічного розвитку суспільства. Механізм економічних змін в контексті надання якісних знань пояснюється «новими теоріями економічного розвитку», який безпосередньо пов'язується із діяльністю системи освіти (К. Ерроу, Р. Лукас, С. Ребело, Х. Узава, М. Гроссман, Ф. Агійон, Е. Хелпман, П. Хоувіт).

Застосування у текстильній промисловості технологій, що мають негативний вплив на оточуюче середовище, зумовлює посилення уваги до екологічних питань, вирішення яких розглядається крізь призму розуміння ключової ролі інтелектуального потенціалу людини, оскільки вона, на думку Г. Філіпчука, «не може бути виключена з екосистеми, а екосистема не здатна бути вільною на даному етапі цивілізаційного поступу від присутності людини» [8, с. 146]. Формування у фахівців сфери послуг нового екологічного мислення дозволяє, за висловом Л. Лук'янової, «здійснити синтез наукового знання та естетичного ставлення до навколишнього середовища» [4, с. 105]. Про необхідність доповнення виховання громадянина сучасного суспільства екологічним аспектом наголошує І. Бех, на думку якого використання виховного потенціалу основоположних постулатів екологічної культури дозволяє посилити у майбутніх працівників почуття причетності до оточуючого світу, відповідальності за свої дії.

Дидактичне підґрунтя професійної підготовки складають педагогічні ідеї зорієнтовані на формування затребуваних часом соціально-активних фахівців, розвинутих інтелектуально, морально, фізично, здатних реалізувати в практичній діяльності сукупність набутих теоретичних знань. Ці ідеї знаходять відображення у концептуальних положеннях теорії розвивального навчання Л. Виготського, за якою знання розглядаються як засіб формування і розвитку інтелектуального потенціалу майбутніх фахівців, їх здібностей і можливостей. Названий процес відбувається з урахуванням двох психологічних рівнів особистості, зокрема: зони її актуального розвитку (те, що вона знає і вміє робити самостійно) і зони найближчого розвитку (те, чому може навчитися самостійно найближчим часом або за мінімальної участі інших учасників освітнього процесу). Закріпивши практичні навички під керівництвом педагогічних працівників, учні отримують нові завдання відповідно до обсягу теоретичних знань, яким володіють, з урахуванням їх психофізіологічних особливостей. Такий підхід сприяє розширенню практичного досвіду майбутніх фахівців сфери послуг, активізує їх розумову діяльність.

Розглядаючи професійну підготовку в системі неперервної освіти впродовж життя (В. Баженов, Б. Вульфсон, С. Гончаренко, І. Грищенко, М. Кларін, В. Кремень, П. Ленгранд, Н. Ничкало, А. Нікуліна, Л. Пуховська, В. Радкевич, А. Хуторський, Н. Яблонська та ін.), важливе значення надається формуванню у них основних (ключових) компетентностей «з використанням логічно визначеного ряду: «вивчати – шукати – думати – співпрацювати – діяти – адаптуватися». Забезпечення «конкурентоспроможності продукту праці і підприємства загалом» зумовлює, за визначенням В. Лозовецької, посилення уваги до функціональної підготовки на основі застосування компетентісно-діяльнісного підходу, що передбачає інтеграцію професійної підготовки майбутніх фахівців сфери послуг з виробництвом, наближення до «реальних виробничих умов конкретних підприємств».

Виявлення у майбутніх робітників сфери послуг потенційних можливостей розвиватись у професії ґрунтується на професійній «Я-концепції», зміст якої зорієнтовано на формування професійного іміджу, пошук індивідуального стилю професійної діяльності, визначення професійних перспектив і цілей, підтримку «процесів особистісного розвитку, що характеризуються як самопізнання, самооцінювання і саморозвиток» [3, с. 34].

Організаційно-педагогічні умови професійної підготовки майбутніх фахівців розглядаються в контексті гуманізації і професіоналізації сучасної системи професійної освіти і навчання (Т. Десятов, Е. Зеєр, Р. Шрейдер, В. Ягупов), з урахуванням особливостей підготовки кваліфікованих робітників для сфери послуг (М. Абрамов, І. Гайовий, Л. Грибова, І. Матійків, Г. Мунін, М. Пальчук, Л. Сакун, Т. Стахмич та інші). Організація ефективного процесу цілісного, безперервного становлення особистості акмеологічно зорієнтована, в ній домінує проблематика розвитку творчих здібностей учнів, їх особистісних якостей, вироблення найбільш стабільного стилю діяльності (переконання у правильності своїх професійних дій; впевненість у відповідності робітничій кваліфікації; віра у власну компетентність [1, с. 217].

Звертаючи увагу на «складність і неординарність нової суспільної формації», В. Радкевич наголошує про необхідність доповнення змісту професійної підготовки «значним обсягом якісно нових, у тому числі, випереджувальних, професійно важливих знань, умінь і навичок на рівні передових кваліфікаційних вимог, необхідних для досягнення ефективних результатів у роботі [6, с. 65].

Практичне обґрунтування теоретичних ідей вирішення проблем професійної підготовки майбутніх фахівців сфери послуг знаходить своє висвітлення у дисертаціях.

Науковий інтерес становить розроблений І. Матійків комплекс психолого-педагогічних умов формування професійної компетентності майбутніх фахівців сфери обслуговування, зокрема: орієнтація учнів на розвиток спеціально-професійних і ключових компетентностей відповідно до логіки реалізації компетентнісного підходу в професійній підготовці; психологічний супровід усіх етапів професійного становлення майбутніх; наскрізна психологізація освітнього процесу [5, с. 11]. Необхідною умовою успішного розвитку професіоналізму майбутніх фахівців сфери обслуговування і покращення якості послуг І. Шпичко визначено розвиток соціальної компетентності. Важливого значення у вирішенні проблеми професійної підготовки майбутніх фахівців сфери послуг мають обґрунтовані Л. Руденко методологічні підходи до формування їх комунікативної культури: культурологічний, аксіологічний, особистісно-орієнтований, синергетичний, діяльнісний та компетентнісний [7, с. 13]. Актуальність дослідження Л. Ведмич щодо вдосконалення технологій професійного навчання в училищах і ліцейх швейного профілю обумовлена об'єктивними еволюційними процесами взаємодії науки, виробництва та освіти, підвищенням вимог ринку праці до рівня професійної компетентності випускників закладів професійної освіти. Професійну підготовку майбутніх фахівців сфери послуг В. Жуковські визначено як динамічний педагогічний процес, що характеризується єдністю цілей, змісту, форм навчання і виховання; спрямований на формування конкурентоспроможних фахівців, здатних ефективно працювати у сфері послуг в умовах глобальної ринкової економіки. Нами взято до уваги, що забезпечення позитивної мотивації майбутніх фахівців на основі реалізації інноваційних педагогічних технологій та створення професійно орієнтованого освітнього середовища шляхом моделювання професійних ситуацій сприятиме удосконаленню та підвищенню ефективності їх професійної підготовки. Формування особистості кваліфікованого робітника швейної галузі, здатного до самоорганізації та саморозвитку, В. Барановим розглянуто із врахуванням вимог сучасного ринку праці до змісту професійної освіти, які можуть бути реалізовані в системі неперервної професійної освіти шляхом створення інтегрованих навчальних програм і відповідних особистісно-розвиваючих технологій.

У контексті нашого дослідження актуальними є наукові праці стосовно використання принципів соціального партнерства до формування професійної компетентності майбутніх фахівців, в яких розглянуто окремі сторони застосування кластерного підходу в освіті, зокрема: розвитку пізнавального інтересу майбутніх фахівців на основі кластерної взаємодії (І. Кісельова), організації проєктної діяльності в умовах кластера (Н. Малишева), проєктування в системі виховання в умовах функціонування навчально-науково-виробничого кластера (Д. Трушніков), управління якістю освіти регіону на основі кластерного підходу (М. Горемико).

Висновки. Отже, результати аналізу філософської, психолого-педагогічної, соціально-економічної, навчально-методичної літератури засвідчили очевидні здобутки у розробленні концептуальних підходів до професійної підготовки майбутніх фахівців сфери послуг. У педагогічній практиці ведеться пошук шляхів ефективного вирішення окресленого питання, зокрема сучасних форм і методів, інноваційних технологій, створення професійно орієнтованого освітнього середовища тощо.

Використана література:

1. Зеєр Э. Ф. Психология профессионального образования : учеб. пособие. Екатеринбург : Урал. гос. проф.-пед. ун-т, 2000. 397 с.
2. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі. 2-е вид. Київ : Т-во «Знання» України, 2010. С. 384–395.
3. Лозовецька В. Т. Формування професійної компетентності фахівця сфери послуг і туризму : навч.-метод. посіб. Київ, 2010. 382 с.
4. Лук'янова Л. Б. Екологічна освіта у професійно-технічних навчальних закладах: теоретичний і практичний аспекти : монографія. Київ : Міленіум, 2006. 252 с.

5. Матійків І. М. Психологічні умови формування професійної компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів сфери обслуговування : автореф. дис. ... канд. псих. наук : 19.00.07 / Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника. Івано-Франківськ, 2008. 20 с.
6. Радкевич В. О. Принципи модернізації професійно-технічної освіти. *Модернізація професійної освіти і навчання : Проблеми, пошуки і перспективи* : зб. наук. пр. Київ : ПІТО НАПН, 2011. Вип. 1. С. 7–22.
7. Руденко Л. А. Теоретичні та методичні засади формування комунікативної культури майбутніх фахівців сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Львівський науково-практичний центр Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Львів, 2016. 509 с.
8. Філіпчук Г. Ф. Суспільне ековиховання в контексті природності існування. *Освіта і управління*. 2010. Т. 13. № 4. С. 144–149.
9. Fourastié J. A grande esperança do século XX. São Paulo : Editora Perspectiva S. A., 1971. 260 p.

References:

1. Zeyer E. F. Psihologiya professional'nogo obrazovaniya [Psychology of vocational education] : ucheb.posobiye. Yekaterburg : Ural. gos. prof.-ped. un-t, 2000. 397 s. [in. Russian].
2. Kremen V. H. Filosofiya lyudynotsentryzmu v osvith'omu prostori [Philosophy of human centeredness in the educational space]. 2-e vyd. Kyiv : T-vo «Znannya» Ukrainy, 2010. S. 384–395 [in. Ukrainian].
3. Lozovets'ka V. T. Formuvannya profesijnoyi kompetentnosti fakhivtsya sfery posluh i turyzmu [Formation of professional competence of a specialist in the sphere of services and tourism] : navch.-metod. posib. Kyiv, 2010. 382 s. [in. Ukrainian].
4. Luk'yanova L. B. Ekolohichna osvita u profesijno-tehniknykh navchal'nykh zakladakh: teoretychnyy i praktychnyy aspekty [Ecological education in vocational schools: theoretical and practical aspects] : monohrafiya. Kyiv : Milenium, 2006. 252 s. [in. Ukrainian].
5. Matiykiv I. M. Psykholohichni umovy formuvannya profesijnoyi kompetentnosti uchniv profesijno-tehniknykh navchal'nykh zakladiv sfery obsluhovuvannya [Psychological conditions for the formation of professional competence of students of vocational education institutions of the sphere of service] : avtoref. dys. ... kand. psyk. nauk : 19.00.07 / Prykarp. nats. un-t im. V. Stefanyka. Ivano-Frankivs'k. 20 s. [in. Ukrainian].
6. Radkevych V. O. Pryntsyipy modernizatsiyi profesijno-tehniknoyi osvity [Principles of modernization of vocational education]. *Modernizatsiya profesijnoyi osvity i navchannya : Problemy, poshuky i perspektivy* : zb. nauk. pr. Kyiv : IPTO NAPN. Vyp. 1. S. 7–22 [in. Ukrainian].
7. Rudenko L. A. Teoretychni ta metodychni zasady formuvannya komunikativnoyi kul'tury maybutnikh fakhivtsiv sfery obsluhovuvannya u profesijno-tehniknykh navchal'nykh zakladakh [Theoretical and methodical principles of forming a communicative culture of future specialists in the field of service in vocational schools] : dys. ... d-ra ped. Nauk : 13.00.04 / L'vivs'kyi naukovy-praktychnyy tsentr Instytutu profesijno-tehniknoyi osvity NAPN Ukrainy. L'viv, 2016. 509 s. [in. Ukrainian].
8. Filipchuk H. Suspil'ne ekovykhovannya v konteksti pryrodnosti isnuvannya [Social evolution in the context of the naturalness of existence]. *Osvita i upravlinnya*. 2010. T. 13. № 4. S. 144–149 [in. Ukrainian].
9. Fourastié J. A grande esperança do século XX. São Paulo : Editora Perspectiva S. A., 1971. 260 p.

Korotkova L. I. Professional training of future specialists in the field of services in scientific literature and pedagogical practice

The article reveals the essence and conducts a theoretical analysis of numerous pedagogical and scientific-methodical sources of foreign and domestic authors regarding the peculiarities of the professional training of future specialists in the field of services in the conditions of the educational-production cluster. It is shown that the process of their training is based on the following: ideas of the postindustrial society; conceptual positions of philosophies of human-centeredness, rationalism, theories of moral development, praxeology; educational paradigms of education and upbringing (competent, cognitive-informational, cultural, subject-activity, personally oriented paradigms, ideas of existential pedagogy, developmental, advanced education, «I-concepts», continuous education); economic theories; theories of cluster development, social theories of the formation of needs; ideas of functionalism, self-actualization; the provisions of modern business ethics, the ecosystem of entrepreneurship; the patterns of the educational process and the mechanisms of interaction of its participants.

The scientific literature covers issues related to: studying the requirements of the modern labor market to the content of vocational training of future specialists in the sphere of services, methodological and methodological approaches to the formation of their professional competence; improvement of certain technologies of production processes, which allow to reduce their negative impact on the environment.

The practical substantiation of theoretical ideas for solving the problems of professional training of future specialists in the sphere of services is reflected in the dissertation research. The researchers have proved the necessity of developing a complex of psychological and pedagogical conditions for the formation of professional competence of future specialists in the sphere of service; scientifically proven, created and implemented on the general didactic level a project of modular training with the use of computer technologies; stressed on the unity of goals, content, forms of education and upbringing; aimed at the formation of competitive specialists capable of working effectively in the field of services in a global market economy.

Key words: educational-production cluster, professional training, future specialists of the field of services, cluster approach.